

Щодо актуальності розроблення словника термінології судової психологічної експертизи

Тетяна Єгорова

провідний судовий експерт, Полтавське відділення Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3588-2475>, e-mail: expertegor@gmail.com

Розглянуто проблему неузгодженості міждисциплінарних понять, застосовуваних на перетині судової психологічної, судової психіатричної та інших видів експертиз. Обґрунтовано актуальність розроблення словника термінології судової психологічної експертизи.

Ключові слова: мова судової психологічної експертизи; експертні поняття; термін; термінологія; міждисциплінарна термінологія; принципи універсальності та контекстної варіативності термінів.

On the Relevance of Developing a Terminology Dictionary for Forensic Psychological Examination

Tetyana Yehorova

The author considers the issue of inconsistency in the use of interdisciplinary concepts utilized at the intersection of forensic psychological, forensic psychiatric, and other types of forensic examination. The urgency of developing a dictionary for forensic psychological examination terminology was substantiated.

Keywords: language of forensic psychological examination; expert concepts; term; terminology; interdisciplinary terminology; principles of universality and contextual variability of terms.

Судова психологічна експертиза (далі — СПЕ) є чутливою до динаміки соціальних процесів, викликів сучасності й до змін у законодавстві, реагуючи на них методологічним переосмисленням традиційних наукових досягнень і перетворенням їх на нові гнучкі теоретико-практичні системи. Така методологічна трансформація потребує окреслення понять СПЕ, які дають змогу описати об'єкт дослідження в категоріях, трансформованих із психологічної («материнської») науки й адаптованих до тезаурусу СПЕ. У сучасній експертології мову судової експертизи визнача-

ють як спеціальну знакову систему, комплексне понятійно-термінологічне утворення, зумовлене методологією конкретної експертної галузі, реалізоване засобами наукового та практичного мислення експерта й понятійно узгоджене із загальною системою судочинства [1—2].

Діапазон мови СПЕ постійно розвивається у напрямках розширення, уніфікації та диференціювання понять, категорій і термінів, засобами яких описують психологічні феномени, що мають потенціал юридичного значення (наприклад, мотиви, соціальні настанови, індивідуально-пси-

хологічні особливості особистості, психічний стан тощо).

Аналіз сучасних науково-практичних праць дає змогу виокремити головні механізми трансформування загально-психологічних понять в експертні: за допомогою уведення «поняття-запобіжника» (обмежувача), яке визначає його цільове призначення (наприклад, загально-психологічне поняття «особистість» застосовують у значенні «особистість підозрюваного»); за допомогою виокремлення загально-психологічного поняття в аспекті його правового значення (наприклад, із діапазону емоційних станів експертному дослідженню підлягають стани гніву, страху, безвиході, образи тощо); за допомогою виокремлення тих характеристик загально-психологічного поняття, які мають потенційне юридичне значення (наприклад, індивідуально-психологічні особливості особистості у правовому аспекті можуть набувати суттєвості); за допомогою виокремлення дихотомічних категорій (наприклад, за типом «здатність — нездатність» повною мірою усвідомлювати фактичний характер і наслідки власних дій у юридично релевантній ситуації). Тож поняття СПЕ межують із правовими поняттями й поняттями суміжних наук про людину, але, маючи свою специфіку, не поглинаються і не заміщуються ними.

На жаль, термінологія української СПЕ не є систематизованою та універсальною, що породжує схоластичність, незрозумілість мовлення експерта-психолога й навіть запозичення

термінів із інших наук під час опису властивостей об'єкта дослідження. До того ж тлумачення поняття «об'єкт судової психологічної експертизи» донині є відмінним через неточність його критеріїв і термінології, що подеколи спричиняє помилкове уявлення про предмет, завдання дослідження та нечіткий опис об'єкта [3].

Наприклад, до сьогодні існує обмеження об'єкта СПЕ критерієм «психічна норма (здоров'я)», витоками чого є ототожнення понять «психічне здоров'я» і «норма». Уважаємо, що поняття «психічне здоров'я» значно ширше за поняття «норма», і це підтверджує ст. 1 Закону України «Про систему охорони психічного здоров'я в Україні»: *«Психічне здоров'я — складова загального здоров'я та стан благополуччя, а не лише відсутність психічних та поведінкових розладів, за якого кожна особа може реалізувати власний потенціал, впоратися із життєвими труднощами, продуктивно і плідно навчатися та працювати, а також робити внесок у життя своєї спільноти»* [4]. Натомість поняття «норма» обмежено дихотомією «норма — патологія», де «норму» розглядають в аспекті її відмежування від аномальних і хворобливих змін психічної діяльності. Такий нозоцентричний підхід цілком відповідає завданням судово-психіатричної експертизи, але він значно звужує завдання СПЕ, для якої є характерним нормоцентричний підхід — дослідження специфіки діяльності особи, міри її узгодженого керування своїми психічними функціями в межах юридично релевантної

ситуації. Зауважимо, що нормоцентричний підхід дає змогу експертові-психологу досліджувати психічну діяльність особистості (підекспертної особи) як в аспекті відсутності психічних відхилень, так і в аспекті межових психічних станів, однак особи, які страждають на тяжкі психічні розлади, не є об'єктами СПЕ [5].

Наведений вище приклад ілюструє методологічні колізії та неузгодженість міждисциплінарної термінології. На нашу думку, проблема визначення понять, що поєднують окремі аспекти спеціалізацій у галузях судової психологічної і судової психіатричної експертизи, є нагальною.

Окрім того, станом на сьогодні термінологія СПЕ почасти межує з термінологією психолого-лінгвістичної та психолого-мистецтвознавчої експертизи. Водночас (через відсутність словника термінів СПЕ) значно ускладнено наукову коректність мови експерта-психолога та взаєморозуміння між фахівцями з різних галузей спеціальних знань.

Отже, украй необхідним є розроблення словника термінів СПЕ, який забезпечить як одноманітність, точність і наукову коректність мовлення експерта-психолога, так і відобразить особливості міждисциплінарної тер-

мінології. Такий підхід ґрунтується на принципах універсальності термінів (адаптації до різних галузей спеціальних знань за одночасного збереження свого базового значення) та контекстної варіативності (уточнення значення терміна залежно від експертної дисципліни).

Перелік джерел посилання

1. Клименко Н. І. Судова експертологія. Курс лекцій : навч. посіб. Київ, 2007. 528 с.
2. Юридичний словник-довідник / ред. Ю. С. Шемшученко. Київ, 1996. 696 с.
3. Алікіна Н. В., Єгорова Т. М., Савкіна Т. В. Вплив на судово-психологічну експертизу інтеграційних і диференційних процесів у сучасній психології. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2016. Вип 16. С. 391—398. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trsek_2016_16_54 (дата звернення: 03.04.2025).
4. Про систему охорони психічного здоров'я в Україні : Закон України від 15.01.2025 р. № 4223-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4223-20#Text> (дата звернення 05.04.2025).
5. Єгорова Т. М., Єгоров В. В. Дискусійні питання щодо об'єкта та предмета судової психологічної експертизи. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. мат-лів Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 150-річ. з дня народж. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 18—19.04.2019). Харків, 2019. С. 428—430. URL: <https://drive.google.com/file/d/1LliBduUEvfGdV2KsUTwMKLi6QvVKRzo3/view> (дата звернення 05.04.2025).